

УДК 94(=411.16+411.21+411.171.1)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2023-2-5>

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ КУРС ЄГИПТУ НА ПОЧАТКУ 50-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Парамонов Денис Юсупович,

здобувач

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0003-1812-9171

Стаття присвячено актуальній проблемі розгляду в комплексі зовнішньополітичного курсу Єгипту після зміни влади. На основі різноманітних джерел з'ясовуються фактори впливу на прийнятті зміни, умови становлення і розвитку регіональної політики Єгипту, в першу чергу щодо ізраїльтян. Визначенню суть зовнішньої політики президента Єгипту, спрямованості, теоретичні засади та основні доктрин, а також висвітлено основні механізми реалізації нового зовнішньополітичного курсу в історичній ретроспективі. Цей процес розглянуто в умовах постійних трансформацій як в самому Єгипті, так на Близькому Сході загалом, а також у контексті трансформацій у світовій системі в цілому. З'ясовано характер та природу змін у сприйнятті імперативів близькосхідної політики в Єгипті, як під впливом внутрішньо регіональних чинників – змін у вибудові стратегії розвитку єгипетського суспільства, так і під впливом зовнішніх чинників. Досліджено ступінь залежності основних прерогатив єгипетської політики щодо свого оточення від контексту та еволюції позарегіональних інтересів на Близькому Сході, зокрема радянських. Обґрунтовується висновок, що після антимонархічного перевороту у Єгипті зовнішньополітичний курс кардинально змінився, що призвело до наростання нового витка військових конфліктів на Близькому Сході, а новий єгипетський лідер Г. А. Насер мав на меті одне – стати регіональним гегемоном, знищивши Державу Ізраїль.

Ключові слова: Єгипет, президент, Ізраїль, Близький Схід, регіональна політика, СРСР, ООН.

Paramonov Denys. Egypt's foreign policy course in the early 50s of the 20th century

The article is devoted to the actual problem of consideration in the complex foreign policy course of Egypt after the change of power. On the basis of various sources, the factors influencing the adoption of changes, conditions for the formation and development of Egypt's regional policy, primarily in relation to the Israelis, are clarified. The essence of the foreign policy of the President of Egypt, orientation, theoretical foundations and basic doctrines, as well as the main mechanisms for implementing the new foreign policy course in historical retrospective are highlighted. This process is considered in the context of constant transformations both, in Egypt itself, and in the Middle East as a whole, as well as in the context of transformations in the world system as a whole. The nature and nature of changes in the perception of imperatives of the Middle East policy in Egypt have been clarified, both under the influence of intra-regional factors – changes in building a strategy for the development of Egyptian society, and under the influence of external factors. The degree of dependence of the main prerogatives of Egyptian policy towards its environment on the context and evolution of extra-regional interests in the Middle East, in particular Soviet ones, is investigated. The conclusion is substantiated that after the anti-monarchical coup in Egypt, the foreign policy course changed dramatically, which led to the growth of a new round of military conflicts in the Middle East, and the new Egyptian leader G. A. Nasser had one goal – to become a regional hegemon, destroying the State of Israel.

Key words: Egypt, president, Israel, Middle East, regional policy, USSR, UN.

Після завершення Палестинської війни стає очевидним, що світове співтовариство зацікавлене у збереженні миру у близькосхідному регіоні на основі підписаних родоських угод між ізраїльтянами та арабами. У травні 1950 р. після лондонської зустрічі міністрів закордонних справ США, Британії та Франції

було опубліковано спільну тристоронню заяву («декларація про Близький Схід»). Скасовуючи ембарго на продаж зброї до країн, котрі зобов'язувалися не здійснювати агресивних військових дій, великі держави декларували намір вдатися до відповідних заходів у рамках ООН проти країн-агресорів, застерігаючи

при цьому саме арабів від планів анти-ізраїльського реваншу та реалізації ідеї створення «Великої Сирії» (об'єднання Йорданії, Сирії, Палестини та Лівану в одну країну під владою династії Хашимітів). Завдяки жорсткій позиції великих держав вдалося загасити новий конфлікт, що розпочався у 1951 р. окупацією ізраїльтянами демілітаризованої зони Ель-Ауджа на півночі Синаю. Однак подібні конфлікти, що відбулися й у інших демілітаризованих зонах змусили Ізраїль, посилаючись на потреби створення умов для власної безпеки, окупувати ці зони.

Однак, незважаючи на революційні зміни в країнах Азії, ізраїльтяни намагались самостійно досягти консенсусу з 5 арабськими державами. Одразу ж після проголошення Хашимітського королівства в Йорданії розпочалися таємні переговори з Абдаллахом. Внаслідок чого було укладено угоду про ненапад та встановлення режиму вільної торгівлі терміном на 5 років. Саме після цієї угоди йорданський монарх був убитий членами організації «Аль-Джихад аль-Муккадас». Окрім того, були задіяні спроби встановлення дружніх та партнерських відносини з постреволюційним Єгиптом після захоплення влади Радою революційного командування.

Геополітична ситуація на Близькому Сході кардинально змінилась після анти-монархічного перевороту у Єгипті, здійсненим «вільними офіцерами» (з арабської: «Ад Даббат аль-Ахрар»), випускниками, в основному, військової академії «Аббасія» – Абдель Хакім Амером, Халед Мохі ед-Діном, Камаль ед-Дін Хусейном, Гамаль Абдель Насером, які позбавив влади короля Фарука (1920–1965 рр.), званого в Європі «королем-плейбоєм». Його уряд проводив руйнівну економічну політику, але намагався завоювати популярність за рахунок звільнення багатьох «братів-мусульман» (чисельність яких на той момент складало близько 1 млн. чол.), анулювання угоди від 1936 р., що передбачала встановлення над Суецом військового контролю з боку Британії, і заклику до повного виводу англійських військ із зони каналу та всієї країни.

Опір англійським військам в цьому районі набув форми партизанських дій. У січні 1952 р. відбувся так званий «другий Діншвай», коли англійці блокували і захопили пост єгипетської допоміжної поліції. Тим часом у Каїрі спалахнули масові безпорядки, які влада не могла або і не хотіла контролювати. 26 січня відбулась подія, відома нині як «чорна субота», пов'язана з підпаленням в столиці іноземних магазинів, барів, нічних клубів. Кульмінаційним моментом стала ніч з 21 на 22 липня, коли в результаті безкровного перевороту учасники руху «вільних офіцерів», очолюваного Г. А. Насером, захопили стратегічні позиції в Каїрі. Вранці 23 липня єгиптяни були проінформовані про те, що армія під загальним командуванням генерал-лейтенанта Мухаммеда Нагіба (1901–1984 рр.) узяла владу в свої руки. Розчарований як безпорадним і продажним урядом, так і своїм розпусним королем, народ з радістю сприйняв цю новину. Не маючи чіткої програми, окрім боротьби з корупцією і нестабільністю, керуючись ідеєю незалежності Єгипту, молоді офіцери швидко взялися за зміцнення своїх завоювань. 26 липня король Фарук зрікся престолу на користь свого сина і цього ж дня разом з сім'єю відплив до Італії. Конституція була скасована, а діяльність всіх партій була припинена.

У червні 1953 р. монархія офіційно припинила своє існування і Єгипет 18 червня 1953 р. був проголошений республікою, її президентом став М. Нагіб, що був найстаршим за званням в організації «вільних офіцерів». М. Нагіб був прихильником створення демократичної конституційної із держави різноманітним політичним партій. У цьому його підтримала інтелігенція, буржуазія, «брати-мусульмани», колишні вафдисти. Водночас активну боротьбу за владу розпочав підполковник Гамаль Абдель Насер (1918–1970 рр.), прихильник більш радикальних кроків у боротьбі з Британією та Ізраїлем у зовнішній політиці, а у внутрішній – виступав за продовження та поглиблення революційних процесів та встановлення президентської

республіки деспотичного, авторитарного характеру. На цьому шляху його підтримали армія, профспілки, бідніші верстви населення. Сучасна єгипетська історіографія зображає Г. А. Насера як харизматичного, блискучого і безжального політичного лідера, який трансформував панарабську політику [2]. Поза сумнівом, Г. А. Насер був щирим єгипетським патріотом, який хотів знайти місце свого народу в сучасному світі. Проте водночас він був людиною, що прагнула утриматися при владі за будь-яку ціну. Після дискусії 1954 р. про місце партій у політичному житті країни М. Нагіб поступово усувався від реального керівництва країною, а за деякий час його взяли під домашній арешт.

Першим важливим кроком Г. А. Насера було проведення переговорів з англіцями про укладення нового договору, що передбачав поступове виведення англійських військ із зони Суецького каналу. Для того щоб продемонструвати свою рішучість, єгиптяни здійснили кілька нападів на дислоковані в зоні каналу англійські війська, у відповідь Велика Британія заморозила єгипетські рахунки у своїх банках. Пізніше, коли англо-єгипетські переговори вже наближалися до успішного завершення, бажаючи їх зриву, ізраїльська агентура в Єгипті організувала кілька антианглійських нападів на бібліотеки та кінотеатри. Оскільки єврейських нападників було затримано, Г. А. Насер видав розпорядження інтернувати, а згодом і вислати єврейське населення Єгипту.

У ході англо-єгипетських переговорів було досягнуто порозуміння про скорочення британських військ у зоні каналу з 80 до 20 тис. осіб, а 19 жовтня 1954 р. узгоджено, розрахований на 20 місяців, графік виведення англійських військ з Єгипту. Велика Британія обумовлювала право впродовж 7 років після виведення військ здійснювати нагляд за дотриманням робочого режиму каналу та в разі конфлікту на Близькому Сході, що загрожувало би вільному судноплавству, ввести свої війська на законсервовані в зоні каналу військові бази. Окремий пункт передбачав, що останнє

положення не поширюється на арабо-ізраїльський конфлікт.

Після виведення британських військ у країні було відмінено військовий стан, що діяв з 1952 р., оголошено амністію політв'язням, на загальнонародному плебісциті затверджено конституцію, а Г. А. Насера обрано першим президентом країни. Ліквідувавши того ж року всі політичні партії, військові створили громадсько-політичний рух «Об'єднання свобод» на чолі з самим президентом. Військові лідери Єгипту довгий час не мали визначеної та чіткої політичної програми, проголошуючи ідеологію єгипетського націоналізму. Але у 1953 р. було опубліковано книгу Г. А. Насера «Філософія революції», що задекларувала грандіозні плани нового єгипетського лідера, котрі полягали у швидкій мобілізації мас усіх арабських країн на скинення місцевих режимів, у відновленні панування і колишньої пишності ісламу в регіоні, у об'єднанні всього арабського світу, де саме Єгипету належала б роль гегемона. Проголошувалась ідея, що арабів об'єднує не тільки спільність мови і релігії, але й спільність історії і долі. «Ми – араби!» – це гасло пропагувалося новим керівництвом [3].

Таку політику прийнято називайте арабським соціалізмом, що базувався, за визначенням арабських вчених, на культурній та політико-економічній єдності арабів і була спрямована на «звільнення арабської батьківщини від іноземної колонізації» [4]. Основними рисами арабського соціалізму були: антиімперіалізм, що ґрунтувався на активному зовнішньополітичному нейтралітеті; політико-економічна самостійність; психологічна і фізична мобілізація народу на досягнення за будь-яку ціну прогресу в економіці. Таким чином, доля євреїв була однозначною: оголосивши Ізраїль ставлеником європейського та американського імперіалізму, Г. А. Насер вимагав знищення цієї держави.

Як зазначає у своїй «Історія ХХ століття» Дж. Гренвілл, зважаючи на значні труднощі розбудови державної економіки, Г. А. Насер протягом 1952–1955 рр. не поспішав йти на пряму конфронтацію

як з Ізраїлем, так і з країнами Європи. Однак лютневий рейд ізраїльських військ в Секторі Газа, що було сприйнято ним як акт прямої агресії, поховав усі надії на мир в регіоні. Окремі переговори ще продовжувались, та тепер Г. А. Насер уже вимагав, щоб Ізраїль негайно повернув йорданцям Негев, в результаті чого Йорданія та Єгипет отримали б стратегічно важливий для останніх спільний кордон [5, с. 449].

З метою запобігання рейдів ізраїльських військ на єгипетську територію Г. А. Насер звернувся до країн Заходу з проханням надати йому необхідну сучасну зброю. Англія та Франція обмежилися в 1954 р. невеликими поставками зброї, а США взагалі відмовились постачати зброю на Близький Схід. У цій ситуації Г. А. Насер звернувся по допомогу до СРСР. І вже 27 вересня 1955 р. на військовому параді у Каїрі єгипетська армія продемонструвала найновіші зразки авіаційної, танкової та артилерійської техніки, отримані з Радянського Союзу. Всього за 1953 р. СРСР надав Єгипту 530 одиниць бронетехніки, 500 артилерійських установок, 200 винищувачів та бомбардувальників [6, с. 160]. Водночас, демонструючи загальноарабське єднання, у параді взяли участь військові підрозділи з Лівану, Йорданії, Саудівської Аравії та Йемену. Разом з військовою допомогою СРСР надав й значну фінансову. Зокрема, Єгипет одержав від країн соцтабору 30 % коштів від усіх зовнішніх капіталонадходжень, почавши розбудову машинобудівної, хімічної, металургійної, енергетичної промисловості. Тоді як Сирія, не без підтримки Єгипту, змогла побудувати Єфратський гідровузол та нові лінії електропередач, а Ірак розпочав розвідку нових родовищ в Північній Румейлі [7].

Важливим аспектом правління єгипетського лідера став відверто антизахідний за своїм характером зовнішньополітичний курс. Об'єктом його критики став Багдадський пакт, що виник у 1955 р. як своєрідний аналог НАТО на Близькому Сході з метою ізоляції Єгипту в арабському світі. Крім того, Г. А. Насер почав переговори

з Й. Б. Тіто та Дж. Меру щодо можливості формування блоку «неприєднаних сил». А постійна підтримка національних рухів в країнах Африки викликало незадоволення з боку Франції. Таким чином, як зазначає Ж.-Б. Дюрозель, Г. А. Насер «монополізував для своєї мети все, що було в арабському світі з непримиренного націоналізму, зятого ізоляціонізму та антизахідництва» [8, с. 538]. Остаточо цей геополітичний вектор сформувався після того, як світове співтовариство відмовилось фінансувати будівництво Асуанської греблі, обґрунтовуючи це тим, що Єгипет активно підтримує радикальні угруповання в арабських країнах. Асуанська гребля мала не тільки забезпечити зрошення значної території верхнього Єгипту з метою підвищення родючості єгипетської землі, але й була необхідною для виробництва електроенергії, необхідної для розвитку економіки країни. Проект було оцінено в 1 млрд. дол. У грудні 1955 р. МБРР розглянув прохання Єгипту про надання позики на будівництво греблі. Єгиптянам було запропоновано позику в 270 млн. дол. щорічними квотами по 70 млн. дол., але Каїр не був задоволений ні обсягами, ні графіком планованого кредитування. Окрім того, на початку 1956 р. від надання окремої допомоги єгиптянам відмовили США, протестуючи таким способом проти поставок зброї зі Східного блоку і оголошення «нейтралістської позиції» Єгипту на о. Бріоні 18-20 липня 1955 р. У відповідь, фактично порушивши Константинопольську конвенцію 1888 р., що закріплювала право вільного пересування суден через Суец, Г. А. Насер 26 липня, виступаючи на мітингу з нагоди роковин єгипетської революції, оголосив націоналізацію «Компанії Суецького каналу». Г. А. Насер так обґрунтовував свої дії: «Американці, задихайтеся від сказу! – наголошував єгипетський президент. – Річний прибуток компанії Суецького каналу складає 100 мільйонів доларів. Чом би нам самим не отримувати ці гроші?». Це, звичайно, не влаштувало Англію та Францію, котрі були

головними акціонерами каналу, адже вартість акцій Компанії на фондовій біржі складає 70 млн єг. ф.г., з яких, до речі, Єгипет отримував лише 7 % [9].

Спроби вирішити спірне питання на Лондонській міжнародній конференції (1–23 серпня 1956 р.) та на РБ ООН (5–15 жовтня 1956 р.) завершились невдало. Тому, якщо європейські країни зустріли рішення Єгипту з рішучим осудом, то арабський світ сприйняв його з ентузіазмом. Нині точиться гостра дискусія стосовно правомірності дій Г. А. Насера. Проблема пов'язана з дво-значним трактуванням міждержавних договорів та норм міжнародного права. Зокрема, Женевська конвенція 1958 р., яка стосувалась норм експлуатації територіальних вод та прибережних зон, наголошує, що приморська держава може зупиняти рух торгових суден, якщо порушується її «мир, добрий порядок або безпека» (п. 1, ст. 14), і, відповідно, може приймати «міри необхідні для недопущення проходження кораблів, що не являються мирними» (п. 1, ст. 16). Крім того, радянські вчені вказують і на той факт, що в 1957 р. Єгипет не підписував договір про свободу навігації в протоці. Разом з тим наголошуючи, що лише 5 % зовнішньої торгівлі Ізраїлю проходило через порт Ейлат. У свою чергу, європейські та ізраїльські вчені вказують на те, що насерівський Єгипет просто проігнорував рішення ООН від 1 серпня 1951 р., що зобов'язувало уряд Фарука деблокувати канал, а також на те, що Г. А. Насер фактично порушив Константинопольську конвенцію 1888 р., яка закріплювала право вільного пересування суден через канал як у військовий, так і в мирний час [9].

Націоналізація каналу змусила британський кабінет міністрів прийняти рішення про необхідність підготовки до військових дій. План передбачав встановлення зав'язків з Францією та, головне, з Ізраїлем, який був дуже занепокоєний політикою Єгипту. Географічне положення Ізраїлю робило його надзвичайно уразливим: вторгнення ворогів вглиб території більше, ніж на 24 км, розсікало країну навпіл. Разом з тим

чисельність населення арабських країн було значно більшою, а тому для ведення війни ізраїльтянам необхідно було мобілізувати усіх дорослих до лав збройних сил. Ці аспекти вирішили майбутню стратегію Ізраїлю. Прем'єр-міністр Д. Бен Гуріон, вважаючи, що напад єгипетської армії є питанням часу, домігся взимку 1955 р. від Франції постачання зброї для ізраїльської армії (200 одиниць бронетехніки, 100 танків, 300 вантажівок). Одночасно активізувалась і військова розвідка. Як пише Д. Прохоров («Спецслужба Ізраїлю»): «...весною 1956 р. агентура «Аман» в Польщі повідомила, що під Гданськом почалось навчання єгипетських військових пілотів. Для Тель-Авіву це означало одне – перший президент Єгипту Г. А. Насер готується до війни» [10].

Погіршило стосунки Єгипту та Ізраїлю закриття Г. А. Насером Тіранської протоки і Суецького каналу для пересування ізраїльських суден. Встановлення економічної блокади відчутно вдарило по економіці молодій державі. Тому, розуміючи складність ситуації, Д. Бен Гуріон восени вимагав від великих держав негайного прориву блокади.

Не менш важливою була для Ізраїлю проблема арабів-палестинців. Не було змоги забезпечити їх належними соціальними умовами, надати високооплачувану роботу, наділити необхідною землею. Більшість з них, отримуючи від Г. А. Насера фінансову підтримку (за кожен вдалий рейд 90 єг. ф.т., не рахуючи бонуси за кожного вбитого єврея), переходили в загони партизанів-«федаїнів» (дослівно означає: «люди, що жертвують собою в ім'я революції»). Базуючись у Секторі Газа (табори № 9, 10, 16) вони з 1953 р. почали здійснювати постійні напади вглиб території Ізраїлю [2].

Всього за період 1951–1956 рр. в результаті диверсійних актів загинуло понад 400 і поранено 900 громадян Ізраїлю. Слід додати, що на території Ізраїлю були відмічені 3000 озброєних зіткнень з арабськими регулярними або нерегулярними силами; араби, що проникли до Ізраїлю з-за кордону, зробили

близько 6000 актів диверсій і грабежу [9]. Це змусило Генсека ООН Дага Хаммаршельда звернутись до Г. А. Насера з вимогами припинити їхнє фінансування. Однак це прохання було проігнороване, оскільки єгипетський лідер був зацікавлений у тому, щоб «федаїни» тримали євреїв у постійній напрузі, змусивши тим самим відвести їхню увагу від проблем з Єгиптом. Реакція ізраїльтян була моментальною: 28 лютого 1955 р. Генштабом була проведена військова операція в Секторі Газа під кодовою назвою «Чорна стріла» з метою знищення усіх військових таборів. Але її наслідки призвели до чергового накручування витка напруги вздовж ізраїльсько-єгипетського кордону та збільшення числа прикордонних інцидентів. Ще багато років після Суецької кризи Г. А. Насер виправдовувався, що саме операція «Чорна стріла» та необхідність відновлення гідності єгипетської армії були основними причинами для встановлення контактів зі Східним блоком [8].

Таким чином, врахувавши всі обставини, ізраїльське керівництво дійшло висновку, що Г. А. Насер дійсно готується до війни. Черговим доказом цього стало утворення у 1955 р. спільного військового командування Сирії та Єгипту; договори про оборону були підписані й з Саудівською Аравією, Ліваном та Йорданією. Окрім того, блокада Суецького каналу, що стало частиною економічної війни, рейди фадаїнів, які приносили нові жертви, нова радянська зброя, яка поступово опановувалась єгипетською армією, змусили Ізраїль пришвидшити темпи підготовки своєї армії до можливої війни.

Отже, після антимоноархічного перевороту у країні, здійсненим «вільними офіцерами», зовнішньополітичний курс Єгипту кардинально змінився, що призвело до наростання нового витка військових конфліктів на Близькому Сході. Новий лідер, який прийшов до влади – Г. А. Насер, мав на меті одне – стати новим регіональним гегемоном, знищивши Державу Ізраїль.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Циганкова Е. Сходознавчі студії в Україні: радянський період. Київ : Критика, *Часопис*, 2006. 280 с.
2. Насер Гамаль Абдель: біографія. URL: <https://dailyday.com.ua/mix/naser-gamal-abdel-biografiya.html>.
3. Скороход Ю. Насер Гамаль Абдель. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 480.
4. Beattie, Kirk J. Egypt during the Nasser Years: Ideology, Politics, and Civil Society. Boulder, CO: Westview, 1994.
5. Grenville J. History of the XX century. People. Events. Data. Belknap Press of Harvard University Press, 2000, 1002 с.
6. Стрільчук Л., Оксамитний Ю. Суецька криза 1956 р. у світлі перебігу арабо-ізраїльського протистояння: витоки, еволюція, наслідки конфлікту. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. № 11. 2008. С. 156–162.
7. Гамаль Абдель Насер. Щоденник про війну в Палестині. Спогади. 2020. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Gamal_Abdel_Nasser_Hussain/Schodennyk_pro_viinu_v_Palestyni/.
8. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. Київ : Основи, 1995. 903 с.
9. Бур'ян М. С. Суецький канал. Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / ред. кол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2 : М-Я. 812 с.
10. Коміренко І.Д. Ізраїлю утворення. Українська дипломатична енциклопедія : у 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.

REFERENCES:

1. Tsygankova E. (2006). Skhodoznavchi studii v Ukraini: radianskyi period [Oriental studies in Ukraine: the Soviet period]. Kyiv: Krytyka, Chasopys. 280 p. [in Ukrainian].
2. DailyDay (2021). Naser Hamal Abdel: biohrafia [Nasser Gamal Abdel: biography]. Retrieved from: <https://dailyday.com.ua/mix/naser-gamal-abdel-biografiya.html> [in Ukrainian].

3. Skorokhod Y. (2011). Naser Hamal Abdel. Politychna entsyklopediia [Nasser Gamal Abdel. Political Encyclopedia]. Kyiv : Parliamentary Publishing House. P. 480 [in Ukrainian].
4. Beattie, Kirk J. (1994). Egypt during the Nasser Years: Ideology, Politics, and Civil Society. Boulder, CO: Westview.
5. Grenville J. (2000). History of the XX century. People. Events. Data. Belknap Press of Harvard University Press, 1002 c.
6. Strelchuk L., Oksamytnyi Y. (2008). Suetska kryza 1956 r. u svitli perebihu arabo-izrailskoho protystoiannia: vytoky, evoliutsiia, naslidky konfliktu [Suez crisis of 1956 in the light of the course of the Arab-Israeli confrontation: origins, evolution, consequences of the conflict]. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University*. № 11. P. 156–62 [in Ukrainian].
7. Gamal Abdel Nasser (2020). Shchodennyk pro viinu v Palestyni. Spohady [Diary of the War in Palestine. Memories]. Retrieved from: https://chtyvo.org.ua/authors/Gamal_Abel_Nasser_Hussain/Schodennyk_pro_viinu_v_Palestyni/ [in Ukrainian].
8. Durozel J.-B. (1995). Istoriia dyplomatii vid 1919 roku do nashykh dniv [History of diplomacy from 1919 to the present day]. Kyiv : Osnovy. 903 p. [in Ukrainian].
9. Burian M.S. (2004). Suetskyi kanal. Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia : u 2 t. [Suez Canal. Ukrainian diplomatic encyclopedia: in 2 vols]. Kyiv : Znannya Ukrainy. Vol. 2 : M-J. 812 s. [in Ukrainian].
10. Komirenko I. D. (2004). Izrailiu utvorennia. Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia: U 2-kh t. [Israel education. Ukrainian diplomatic encyclopedia: In 2 vols]. Kyiv : Znannya Ukrainy, 2004. T. 1. 760 p. [in Ukrainian].